

שיעור כללי – פתיחה למסכת בבא קמא

מקור האיסור להזיק

כפתיחה למסכת בבא קמא הפותחת את סדר נזיקין נדון בשאלת האיסור להזיק האם היא מדאורייתא או מדרבנן ומה מקורה. נדון בעז"ה במספר שיטות שנאמרו בדברי ראשונים ואחרונים ונעיין בראיות ובקושיות על דבריהם.

לשון נזיקין שבמשנה

- יש לעיין מדוע נקטה המשנה לשון 'נזיקין' ולא לשון 'מזיקין'.
  - וראה מ"ש בזה בשיטה מקובצת בשם הראשונים [רא"ש, רבנו ישעיה ומאירי].
  - וראה דברי התוספות יום טוב ודברי פירוש זרע יצחק.

הראיות שיש איסור להזיק

- ראה גמ' בבא קמא נא. 'בור של שני שותפין' ובגמ' שם עד 'אין שליח לדבר עבירה'.
- וראה גמ' קידושין מב: 'והא דתנן השולח' עד 'דברי מי שומעין'.
- ראה טור שעח' וראה רמב"ם פ"ה מזקי ממון הלכה א'.
- וראה מה שכתב בקרית ספר שם וראה דברי המשנה למלך.
- וראה דברי הלבוש בסימן שעח'.

שיטות הראשונים [רבינו יונה, רמ"ה]

- ראה רבנו יונה בתחילת פירושו למסכת אבות ודברי הרמ"ה בחידושו לפרק לא יחפור.
  - ראה ספר החינוך מצוה רלב ומנחת חינוך שם.

שיטות האחרונים

- ראה שו"ת חתם סופר יו"ד רמא. וראה עוד משך חכמה על הפסוק לפני עיוור.
- ראה רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ד ה"ג.
- וראה מש"כ בזה בקומץ המנחה [לבעל המנחת חינוך] במצווה יא'.

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בענין 'דינים'.

- ראה גמ' סנהדרין נו: לגבי מקור דין שבע מצוות בני נח.
- וראה רמב"ם פ"ט מהלכות מלכים הלכה א' והלכה יד'.
- וראה רמב"ן על התורה בראשית לד, יג.
- וראה לחם משנה על הרמב"ם שם.
- וראה מאירי לסנהדרין שם.

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף ב עמוד א

רא"ש: ארבעה אבות נזיקין. לא תני מזיקין משום דתנא ירושלמא הוא ולעושה הנזק קורא נזיק כמו שנקרא חסיד מי שעושה החסד ואינו כמו דכתיב ומלכא לא להוי נזיק דההוא לשון נזוק הוא כמו נזיר על שם שהוא נזור מן הדבר. הרא"ש.

רי"ד: ואין להקשות מדכתיב בדניאל דלא להוי מלכא נזיק שהוא לשון נזיק דקרא לשון ארמי הוא דכתיב אבל המשנה נשנית בלשון עברי ומטעם זה נמי אמר שביתין בטלין שהם לשון ארמי. ואי קשיא דבסיפא דמתניתין קתני שור המזיק. יש לומר שכן דרך התלמוד בתחילה לדקדק בלשון תורה ולבסוף תני לישנא דרבנן ודוגמתו מצינן בההיא דקידושין. אי נמי גבי שור לחודיה קתני מזיק לפי שהוא מזיק בכוונה מה שאין כן בהני דקתני הכא. תוספות ה"ר ישעיה.

מאירי: וזה לשון המאירי ז"ל: ארבעה אבות נזיקין הן פירוש הן אבות לכל הנזיקין וכל שאר הנזיקין נכללים בהם. וזה שתפס לשון נזיקין ולא מזיקין מפני שמילת מזיקין משמע שכוונתם להזיק ואלו אין בהם שכוונתם להזיק אלא קרן ואדם לדעת האומר מבעה זה אדם וכן לא לשון נזקין ושתהא האל"ף של אבות קרויה בחט"ף פתח שמילת נזקין אמורה על הנזק בלא שום רמז על המזיק ואלו כולם הם המזיקין ומפני זה תפס לשון נזיקין שיש בו רמז על המזיק שהוא כעין תואר על משקל נזירים נביאים ומכל מקום אנו מפרשים נזיקים כמו נזקין על משקל פסילים וקורין האל"ף של אבות חטופה. ע"כ.

זרע יצחק על המשניות

בא"ד. עיין מ"ש הטעם מה דלא אמר מוזיקין. ול"נ משום דחשיב צור דלאו מוזיק הוא רק האדם ניזק בו והוא עומד במקומו ולא כמו השור שהולך וכוונתו להזיק ולזה חנו מוזיקין וק"ל.
(ז"צ)

נזיקין - ל' הר"ן כל נזיקים שעושים נזק. נזקים שם ההיזק. ע"כ. ואומר אני שנזיקים מורכב מהנפעל וההפעיל והיה ראוי שיהא מוזיקין כמו חב המזיק הניזק והמזיק אבל הורכב בנ"ן נפעל ונשארה היו"ד להוראת ההפעיל. וסבת הרכבתו להורות כי המזיק הוא הניזק כי נקה לא ינקה. והכלל שחכמינו ז"ל הם בעלי לשון הקודש ועליהם אין להשיב כדברי הרמב"ם שכתבתי בריש מסכת תרומות:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מב עמוד ב

והא דתנן: השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן - פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, שילח ביד פיקח - פיקח חייב; ואמאי? נימא: שלוחו של אדם כמותו! שאני התם, דאין שליח לדבר עבירה, דאמרינן: דברי הרב דברי תלמיד - דברי מי שומעים?

טור חושן משפט הלכות נזיקין סימן שעח

כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו אפילו אם אינו נהנה כיון שמזיקו בין במזיד בין בשוגג חייב לשלם.

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק ה

בהמה שהיתה רועה ופרשה ונכנסה בשדות ובכרמים אף על פי שעדיין לא הזיקה מתרין בבעליה שלשה פעמים, אם לא שמר בהמתו ולא מנעה מלרעות יש רשות לבעל השדה לשחוט אותה א שחיטה כשרה ואומר לבעליה בואו ומכרו בשר שלכם, מפני שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק, אפילו לגרום הנזק אסור

קרית ספר הלכות נזקי ממון פרק ה

מה שאסור לאדם להזיק ולשלם נראה דהוי מדרבנן וכן התנאים והתקנות:

משנה למלך הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ב הלכה ב

כתב מהרימ"ט בתשו' ח"א סימן קי"ו דיש להסתפק אי אמרינן באיסורא דרבנן אין שליח לדבר עבירה כיון דמן התורה חשיב שליח או דלמא אפילו במילי דרבנן דבר עבירה מיקריא ושייך ביה דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין יע"ש. .... גם באותו פרק (דף נ"א) אמרינן בור של שני שותפין היכי משכחת לה אי דשוו שליח תרווייהו ואמרי ליה זיל כרי לן ואזיל כרה להו אין שליח לדבר עבירה. ועבירה זו הוא מה שפירש"י (בדף נ"ג) דהיינו דאסור לקלקל כרה"ר... ואיסור זה דמקלקל כרה"ר פשיטא דהוי מדרבנן ואפילו הכי אמרינן אין שליח לדבר עבירה.

לבוש חושן משפט סימן שעח

מדחייבה התורה בכמה מקומות את האדם המזיק ממון חבירו לשלם, כמו שחייבה בגזול וגונב ממון חבירו לשלם כדכתיב [ויקרא כד, כא] מכה בהמה ישלמנה, וכן בשאר נזיקין שמזיק חבירו, שמע מינה כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו, אלא דבגונב וגזול החמירה לעבור עליו גם בלאו הלקותו, אבל במזיק אינו אלא איסור דאורייתא ולא מלקות, ואין לומר דאפילו איסור נמי ליכא אלא שאם הזיק חייב לשלם ומותר להזיק על מנת לשלם, ועל זה כתבה התורה כל דיני נזיקין שישלם, הא מילתא דפשיטא היא, ועוד דהא אסרה תורה בכל תשחית אפילו בממון קל וחומר בשל חבירו, ואפילו לגרום נזק לחבירו אסור אלא שיש צד גורם שחייב לשלם ויש צד גורם שפטור כאשר יתבאר בעזה"י.

פירוש רבינו יונה על אבות פרק א משנה א

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע - בין תורה שבכתב בין תורה שבע"פ שהתורה בפירושה ניתנה שאם לא כן אי אפשר למדע ביה שהרי כתוב לא תגזול וכל נזיקין בכלל אותו הלאו והן הן התורה שהיה קבלת משה בסיני אף על פי שלא נכתבו ועוד כתוב בין דם לדם ובין דין לדין ובין נגע לנגע וכמה מראה דמים וכמה דינין מתחלפים ומראות הנגעים כמה וכמה הידועים אצלנו על פי קבלה

יד רמ"ה מסכת בבא בתרא פרק ב - לא יחפור [המתחיל בדף יז עמוד א]

דאסיר למגרם מידי דאתי מיניה היזקא לאינשי, אי משום לפני עור לא תתן מכשול ואי משום ואהבת לרעך כמוך.

ספר החינוך פרשת קדושים מצוה רלב

לא להכשיל בני ישראל לתת להם עצה רעה, אבל ניישר אותם כשישאלו עצה, במה שנאמין שהוא יושר ועצה טובה, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ד] ולפני עור לא תתן מכשול. ולשון ספרא, לפני סומא בדבר והיה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. ואמרו זכרונם לברכה [שם] אל יאמר אדם לחבירו מכור שדך וקח חמור, והוא עוקף עליו ונטלה הימנו.

לכאורה איני מבין כונת הרהמ"ח שכת' בני ישראל הלא גם לעכו"ם הלאו דלפני עוור כמבואר אח"ז בדבריו וש"ס מפורש הוא בע"ז וכמה מקומות דלא יושיט אבר מן החי לב"נ ולשון הר"מ פ"ב מה' רוצח כל המכשיל עור כו' לא כ' דוקא ישראל ולחלק ולומר דדוקא בענין דבר איסור אסור להכשיל לב"נ אבל לא לענין עצה מנלן ד"ז כיון דהקרא קאי גם על ב"נ אם כן אף עצה במילי דעלמא גם כן אסור

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רמא

אמנם בניזקין מילתא אחריתי היא דעיקור ענין נזיקים היא גדר למ"ע ושמרתם מאור לנפשתיכם ואל תעמוד על דם ריעך וכתוב והיה עליך דמים עיי' מסכת מועד קטן דף ה' ע"א ושיער הקדוש ברוך הוא בחכמתו שאם יתחייב התם כך והמועד כך ובור כך ורגל כך וכדומה בזה נגדר הדבר וכל אחד ישמר נזקיו ואם אנו מסופקים אם קרן מחובר די לו בשמירת תם או בשמירת מועד ספיקו להחמיר וכן כל מה שאנו מסופקים בכוונת הקרא צריכים להחמיר מספק איסורא אמנם שוב כל ספק שנולד אחר כך אם היה המעשה כך או כך או אם הלכה כפלוגי או כפלוגי בזה אזלינן לקולא לנתבע ככל ספק ממונא אף על גב דאית ביה איסורא כנ"ל

משך חכמה ויקרא פרק יט פסוק יד

ולפני עור לא תתן מכשול. הכותים מפרשים כמשמעו, שלא יתן אבן לפני עור בדרך להפילו [רש"י חולין ג, א], וכן הוא אמת. ומזה אזהרה לפותח או כורה בור ברשות הרבים. ומשום זה אמרו בור ברשות הרבים של שני שותפים... אי דאמרי ליה זיל כרי לן (ואזל כרי להו), אין שליח לדבר עבירה (עכ"ל)! היינו דלאו ד"לא תתן מכשול" איכא [ואיסורה דבר תורה, דלא כמשנה למלך בפרק ב מהלכות רוצח]. ובבור ברשותו, איכא אזהרה בספרי מ"לא תשים דמים בביתך" (דברים כב, ח), יעויין שם. והלאו כולל גם אם מכשיל חבירו בדרך שהוא עור בדעתו, או מחמת תאוותו וזדון לבבו. ואם מיעצו לפי דרכו וכיוצא בזה הוי כמו לאו שבכללות, לכך אין לוקין עליה

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ד

גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קבל עליו ישראל אחריות שאם אבד או נגנב ישלם לו דמיו הרי זה חייב לבערו הואיל וקבל עליו אחריות נעשה כשלו, ואם לא קבל עליו אחריות מותר לקיימו אצלו ומותר לאכול ממנו אחר הפסח שברשות הגוי הוא.

מנחת חינוך פרשת בא מצוה יא [קומץ המנחה]

בדין חמץ שקיבל עליו הישראל אחריות, נשאלתי איך הישראל יבער החמץ דהא גוזל הגוי, ובפרט להני שיטות דגזל גוי מן התורה, ואפילו ישלם חשוב גזל. והשבתי דכהאי גוונא לא הוי רק מזיק גוי, ובזה לא מציינו לכולי עלמא איסור בגוי, דגם בישראל נראה דלא הוי רק מכח התורה ציונה להשיב אבידתו מכל שכן שלא להזיקו, אבל בגוי לא שייך זה, ואף דבישראל אפילו רוצה לשלם לו אסור להזיקו, היינו משום מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך ומה דסני עלך וכו', אבל בגוי לא שייך זה, ופשוט.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נו עמוד ב

מנהגי מילי? - אמר רבי יוחנן: דאמר קרא ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל. - ויצו - אלו הדינין, וכן הוא אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו'. ה' - זו ברכת השם, וכן הוא אומר ונקב שם ה' מות יומת. אלהים - זו עבודה זרה, וכן הוא אומר לא יהיה לך אלהים אחרים. על האדם - זו שפיכות דמים, וכן הוא אומר שפך דם האדם וגו'. לאמר - זו גילוי עריות, וכן הוא אומר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר. מכל עץ הגן - ולא גזל, אכל תאכל ולא אבר מן החי. כי אתא רבי יצחק תני איפכא: ויצו - זו עבודה זרה, אלהים זו דינין. בשלמא אלהים זו דינין - דכתיב ונקרב בעל הבית אל האלהים. אלא ויצו זו עבודה זרה, מאי משמע? רב חסדא רב יצחק בר אבדימי; חד אמר: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם וגו'. וחד אמר עשו אפרים רצון משפט כי הואיל הלך אחרי צו. מאי בינייהו - איכא בינייהו נכרי שעשה עבודה זרה ולא השתחוה לה. למאן דאמר עשו - משעת עשייה מחייב, למאן דאמר כי הואיל הלך - עד דאזיל בתרה ופלה לה.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ט

הלכה א' - על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים, אף על פי שכולן הן קבלה בידינו ממשנה רבינו, והדעת נוטה להן, מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטווה, הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצות, וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם, בא אברהם ונצטווה יתר על אלו במילה, והוא התפלל שחרית, ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית, ובמצרים נצטווה עמרם במצות יתירות, עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו.

הלכה יד - וכיצד מצווין הן על הדינין, חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו, ולהזהיר את העם, ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסייף, ומפני זה נתייבבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו, ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם.

רמב"ן בראשית פרק לד פסוק יג

ורבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פ"ט הי"ד) ואמר שבני נח מצווים על הדינים, והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן, וכן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף, ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנהו:

ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם:

ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נדיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל, ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן. ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל, ואם לא עשו כן אינן נהרגין, שזו מצות עשה בהם, ולא אמרו (סנהדרין נז א) אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן, ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו, וכן דרך הגמרא בסנהדרין (נט ב):

ובירושלמי אמרו בדינין של נח, הטה דינו נהרג, לקח שחד נהרג. בדיני ישראל, כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו, וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו, אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו. נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני זקק לכם, כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש (דברים א יז), אל תכניס דברך מפני איש (סנהדרין ו ב), וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדונו:

ומה יבקש בהן הרב חיוב, וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה ערות ועושים כל תועבות השם היו, והכתוב צווה עליהן בכמה מקומות (דברים יב ב) על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וגו', לא תלמד לעשות וכו' (שם יח ט), ובגלוי ערות כי את כל התועבות האל עשו וכו' (ויקרא יח כז), אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין:

אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם, וסורים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם.

לחם משנה הלכות מלכים פרק ט הלכה יד

הרמב"ן ז"ל השיג על רבינו בפרשת וישלח על הא דכתב דהדינין הוא להושיב דיינין דבסוגיא דסנהדרין משמע דהיינו ענין הדינים דיני גניבה ואונאה וכו' ... ותו קשיא [לשיטת הרמב"ם] מה שאמרו שם (דף נ"ח ב) עכור"ם ששבת בשבת חייב מיתה וליחשבה גבי שבע מצות ותירצו כי קא חשיב שב ואל תעשה קום עשה לא חשיב. והקשו והא דינין קום עשה נינהו וקא חשיב ותירצו קום עשה ושב ואל תעשה נינהו והשתא לפירוש רש"י ז"ל והרמב"ן ז"ל ניחא דפירוש דינין הוי עיקר הדינין ואיכא בהו קום עשה משפט ושב אל תעשה עול כדפירש"י ז"ל אבל לרבינו דהוי הושבת הדינין מאי שב ואל תעשה איכא. מיהו לקושיא זו י"ל דהדינין עצמן איכא בהו עשה לשפוט את העם ושב ואל תעשה דהיינו להזהירם שלא יעשו עול וזהו שכתב רבינו כאן לדון בשש מצות אלו ולהזהיר את העם.

בית הבחירה (מאירי) מסכת סנהדרין דף נו עמוד ב

חייבים בני נח להושיב דיינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר על הדרך שנצטוו ישראל כדי שיהו להם בתי דינים קבועים לדון בדין שבע מצוות אלו ולהזהיר את עממיהם ומאחר שנצטוו בכך כל שראו באחד ועבר ולא דנהו כלם נהרגין וזו היא סיבת מה שנתחייבו בני שכם הריגה שהרי לא מטעם עריות היה שהרי פנויה היתה אלא מטעם גזל והוא שאמרו הכזונה יעשה וכו' וכתבו בה גדולי הרבנים בפירוש התורה הכזונה הפקר כלומר אם עשאה הפקר שלא יתחייב עליה מתורת גזל ונמצא ששכם גזל והם ראו ולא דנהו וזהו דעת גדולי המחברים וקצת גדולי הדורות ראיתי שחולקים לומר שהושבת דיינין לבני נח אינה אלא עשה ואם אמרו אזהרה שלהם זו היא מיתתם לא אמרו בעשה והריגת אנשי שכם לדעתם שלא כדן היתה והוא שקללם יעקב עליה ולדעתי הושבת דיינין בכלל דינין הוא והדינין הוא מניעת העול והחמס ואזהרה היא ולא קללם אלא שהיה רוצה לעמוד בדבורו ובבריתם ולעשות עמהם לפני משורת הדין וראייה לדברי מה שאמרו למטה בגוי ששבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו והקשה וליחשבה גבי שבע מצות ותירץ כי קא חשיב שב ואל תעשה קום ועשה לא חשיב והקשה והא דינין דקום עשה נינהו ותירץ קום עשה ושב ואל תעשה כלומר מניעת העול וכמו שאמר לא תעשו עול וכל שהוא סיבה לעשייתו נקרא עושהו: